

Marina Borowik

Próba opisu kontrastywnego frazeologizmów pochodzenia biblijnego języka polskiego i ukraińskiego z korpusu jednostek nieposiadających ekwiwalentów formalnych i semantycznych

Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie wyników badań, które przeprowadziłam, przygotowując rozprawę doktorską pt. *Frazeologia pochodzenia biblijnego w zbiorach leksykograficznych języka polskiego i ukraińskiego. Próba opisu konfrontatywnego* (2017).

Jako obiekt badania została wybrana grupa tematyczna frazeologii, a konkretnie frazeologia pochodzenia biblijnego w języku ukraińskim i polskim. W przypadku podjętych badań konfrontacja ta polegała na ustaleniu pełnej ekwiwalencji (semantycznej i formalnej) frazeologizmów biblijnych języka polskiego i ukraińskiego, ekwiwalencji częściowej (semantycznej lub formalnej) oraz braku ekwiwalencji (wraz z analizą przypuszczalnych jej przyczyn) w obrębie badanych korpusów. Celem artykułu jest konfrontacja polskich i ukraińskich frazeologizmów pochodzenia biblijnego z punktu widzenia ilościowego oraz jakościowego, aby pokazać grupę jednostek nieposiadających ekwiwalentów.

Dla określenia frazeologizmów pochodzenia biblijnego używam dwóch terminów: *biblizm* (lecz w znaczeniu węższym: nie są bowiem brane pod uwagę pojedyncze słowa i kilkuzdaniowe cytaty) oraz *frazeologizm biblijny* bądź *frazeologizm pochodzenia biblijnego*. W rozprawie pojęcia te traktowałam jako synonimy. Dla potrzeb analizy jednostek pochodzenia biblijnego została zastosowana klasyfikacja frazeologizmów autorstwa Stanisława Skorupki¹. Wśród frazeologizmów wyodrębniłam: wyrażenia, zwroty i frazy. Te ostatnie obejmują także jednostki w rodzaju aforyzmów, maksym, sentencji oraz przysłów.

Jak się okazuje, różnice ilościowe korpusu polskiego i ukraińskiego zależą między innymi od sposobu definiowania terminów: *biblizm*, *frazeologizm biblijny*, *frazeologizm pochodzenia biblijnego*². Niektórzy językoznawcy rozumieją *biblizm* szeroko

---

¹ S. Skorupka, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. I–II, Państwowe Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa 1976–1978, s. 6.

² Są to prace: W. Chlebda, *Elementy frazematyki. Wprowadzenie do frazeologii nadawcy*, wyd. II uzupełnione, Leksem, Łask 2003; W. Chlebda, W.M. Mokijenko, S.G. Szuleżkova, *Rosyjsko-polski słownik skrzydlatych słów*, Leksem, Łask 2003; J. Godyń, *Od Adama i Ewy zaczynać. Mały słownik biblizmów języka polskiego*, wyd. 1, Spółka Wydawniczo-Księgarska, Kraków–

(zaliczając do tego pojęcia pojedyncze wyrazy i kilkuzdaniowe cytaty), niektórzy – wąsko. Kwestia ta nadal pozostaje otwarta. Określone są tylko granice dolne korpusów (najmniej liczne) frazeologizmów biblijnych, ponieważ wszyscy językoznawcy jednoznacznie przyjmują *cytat biblijny* za podstawę tej grupy jednostek.

W przypadku moich badań obiektem analizy była tylko jedna grupa źródeł, czyli opracowania leksykograficzne i filologiczne poświęcone wyłącznie frazeologizmom biblijnym lub szerzej rozumianym *biblizmom* (leksyka biblijna, frazeologia, przysłowia, aforyzmy, skrzydlate słowa). Jest to najbardziej przejrzysty zbiór prac, który notuje same *biblizmy* – rozumiane wąsko lub szeroko (zaliczając do tego pojęcia pojedyncze wyrazy i kilkuzdaniowe cytaty).

Materiał badawczy obejmuje korpus 339 jednostek polskich oraz 403 jednostki ukraińskie. Dla utworzenia korpusów jednostek pochodzenia biblijnego posłużyło głównie 6 źródeł materiałowych: 3 z języka polskiego oraz 3 – z ukraińskiego (polskie: słowniki Jana Godynia, *Od Adama i Ewy zaczynać. Mały słownik biblizmów języka polskiego*³, Anny M. Komornickiej, *Słownik zwrotów i aluzji biblijnych*⁴, opraco-

---

Warszawa 1995 (wyd. 2 popr., uzup. i rozsz.: Oficyna Wydawnicza Rytm, Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego, Kraków–Warszawa 2006); G. Dziamska-Lenart, *Frazeologizmy biblijne w nowych słownikach frazeologicznych języka polskiego*, [w:] *Język religijny dawniej i dziś III. Materiały z konferencji, Poznań, 24–26 kwietnia 2006*, red. ks. P. Bortkiewicz, S. Mikołajczak, M. Rybka, Poznańskie Studia Polonistyczne, Poznań 2007, s. 205–213; M. Komornicka, *Słownik zwrotów i aluzji biblijnych*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 1994; S. Koziara, *Frazeologia biblijna w języku polskim*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Kraków 2001; S. Koziara, M. Borowik, *Ukraińska i polska frazeologia pochodzenia biblijnego. Stan opracowań leksykograficznych*, «Науковий вісник Чернівецького університету». Випуск 678: *Романо-слов'янський дискурс. Збірник наукових праць*, Видівничий дім «Родовід», Чернівці 2013, s. 11–14; H. Krauss, *Skrzydlate słowa biblijne. Słownik zwrotów biblijnych*, przekład i oprac. P. Pachciarek, Instytut Wydawniczy „Pax”, Warszawa 2001; H. Walter, E. Komorowska, A. Krzanowska i zespół, *Deutsch-polnisches Wörterbuch biblischer Phraseologismen mit historisch-etymologischen Kommentaren. Niemiecko-polski słownik frazeologii biblijnej z komentarzem historyczno-etymologicznym*, volumina.pl Daniel Krzanowski, Szczecin–Greifswald 2010; А.П. Коваль, В.В. Коптілов, *1000 крилатих виразів української літературної мови (Афоризми, літературні цитати і образні вислови)*, Видавництво «Наукова думка», Київ 1964; Л.К. Байрамова, В.А. Бойчук, *Аксиологический словарь фразеологизмов-библизмов на русском, украинском, белорусском, болгарском, польском, чешском, английском, немецком, французском языках*, Центр инновационных технологий, Казань 2012; А.П. Коваль, В.В. Коптілов, *Крилаті вислови в українській літературній мові. Афоризми, літературні цитати, образні вислови, 2-е вид., перероб. і доп.*, Вища школа, Київ 1975; А.П. Коваль, *Спочатку було Слово. Крилаті вислови біблійного походження в українській мові*, Либідь, Київ 2001; М.В. Скаб, *Фраzeологізми з релігійним компонентом в українських словниках*, [у:] *Українська лексикографія в зазальнослов'янському контексті: теорія, практика, типологія*. Ларусі Григорівні Скрипник, відповідальний ред. І.С. Гнатюк, Інститут української мови НАН України, Київ 2011, s. 107–114; Ж.В. Колоіз, З.П. Бакум, *Слово Благості. Словник-довідник фразем біблійного походження*, Видавництво «І.В.І.», Кривий Ріг 2002; *Фраzeологізми біблійного походження: короткий словник-довідник*, укладачі: Л.П. Будівська, З.С. Сікорська, Луганськ-Арт, Луганськ 2007.

³ J. Godyń, *Od Adama i Ewy zaczynać...*

⁴ M. Komornicka, *Słownik zwrotów i aluzji biblijnych...*

wanie filologiczne Stanisława Koziary, *Frazeologia biblijna w języku polskim*⁵, które zawiera 98 jednostek biblijnych oraz ukraińskie: Алла Коваль, *Спочатку було слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові*⁶, Жанна В. Колоїз, Зінаїда П. Бакум, *Слово Благовісті: Словник-довідник фразем біблійного походження*⁷ oraz Лариси Будівської та Зінаїди Сікорської, *Фразеологізми біблійного походження*⁸).

Jak już wspomniałam, w swojej pracy przeanalizowałam frazeologizmy pochodzenia biblijnego pochodzące ze współczesnych zasobów leksykograficznych języka polskiego i ukraińskiego. Wśród wybranych jednostek frazeologicznych są wyrażenia, zwroty, frazy (aforyzmy, maksymy, cytaty, sentencje, przysłowia, skrzydlate słowa). Pojedyncze wyrazy nie były brane pod uwagę. Wszystkie wybrane jednostki zostały podzielone (według utworzonych przeze mnie klasyfikacji) na pięć korpusów językowych – z pełną, z różną ekwiwalencją (semantyczną lub formalną) lub z jej brakiem. Każdy korpus został przeanalizowany pod kątem ilościowym oraz jakościowym.

W badaniach wykorzystałam metodę kontrastywną, która pomogła ustalić podobieństwa oraz rozbieżności między jednostkami pochodzenia biblijnego w dwóch językach słowiańskich.

Głównym zadaniem, jakie przed sobą postawiłam, było ustalenie:

- typów jednostek (frazy, zwroty, wyrażenia), ich liczby;
- typów znaczenia (pierwotne / wtórne);
- miejsc biblijnych (z jakich części Biblii pochodzi najwięcej jednostek);
- rodzajów i przyczyn braku ekwiwalencji.

W niniejszym artykule przedstawiam jedynie analizę wraz z wynikami badanych korpusów jednostek nieposiadających ekwiwalentów.

- 1) Typy jednostek w poszczególnych korpusach oraz ich liczba (również procentowo):
  - 1.1) Frazeologizmy biblijne nieposiadające ekwiwalentów (polskie):
W sumie jednostek – 175, w tym:
Wyrażenia – 54 jednostki – 31%
Zwroty – 72 jednostki – 41%
Frazy – 49 jednostek – 28%.
  - 1.2) Frazeologizmy biblijne nieposiadające ekwiwalentów (ukraińskie):
W sumie jednostek – 239, w tym:
Wyrażenia – 117 jednostek – 49%
Zwroty – 69 jednostek – 29%
Frazy – 53 jednostki – 22%.
- 2) Oprócz analizy pod względem rodzaju poszczególnych biblizmów przeprowadziłam procentową analizę (na podstawie danych z utworzonych przeze mnie korpusów językowych) udziału ksiąg biblijnych Starego i Nowego Testamen-

⁵ S. Koziara, *Frazeologia biblijna...*

⁶ А.П. Коваль, *Спочатку було Слово...*

⁷ *Слово Благовісті. Словник-довідник фразем...*

⁸ *Фразеологізми біблійного походження...*

tu w badanych korpusach biblizmów polskich oraz ukraińskich. W korpusach konstrukcji nieposiadających ekwiwalentów, mających cechy narodowe, w języku polskim większa liczba jednostek pochodzi ze Starego Testamentu (60%), w korpusie ukraińskim relacje kształtują się inaczej: 45% – Stary Testament oraz 55% – Nowy Testament. W obydwu korpusach językowych, mówiąc o pochodzeniu jednostek z Nowego Testamentu, w większości przypadków mamy na myśli głównie Ewangelie.

- 3) Kolejne wyniki pokazują relację pomiędzy znaczeniem konkretnej jednostki hasłowej a znaczeniem właściwym tekstowi biblijnemu (proces tworzenia się wtórnych znaczeń wokół biblizmów frazeologicznych języka polskiego i ukraińskiego). Dane te ilościowo oraz procentowo przedstawiają się następująco:

- 3.1) jednostki nieposiadające ekwiwalentów (polskie):

w sumie jednostek: 175
 znaczenie wtórne: 32 jednostki – 18%
 znaczenie pierwotne: 143 jednostki – 82%

- 3.2) jednostki nieposiadające ekwiwalentów (ukraińskie):

w sumie jednostek: 239
 znaczenie wtórne: 48 jednostek – 20%
 znaczenie pierwotne: 191 jednostek – 80%.

Korpusy nieposiadające ekwiwalencji są najliczniejszymi grupami jednostek. Tworzą je biblizmy, które nie mają odpowiednika w drugim języku. Co ciekawe, większość z tych jednostek ma ekwiwalencję pełną lub częściową, która funkcjonuje w życiu narodu, w jego języku, ale wykorzystane przez mniejsze prace leksykograficzne i filologiczne akurat ich nie notują, np.: *благословенна ти поміж жонами – błogostawiona między niewiastami; Bóg dał, Bóg wziął – Господь дав, Господь і взяв* oraz inne. Są to najciekawsze grupy jednostek, ponieważ odzwierciedlają pod tym względem określone widzenie świata, tradycje, kulturę narodu. Porównując dwa pokrewne języki słowiańskie, wydaje się, że większość jednostek znajdzie się w grupie ekwiwalentnej. W praktyce sytuacja wygląda jednak inaczej. Chciałabym zatem więcej uwagi poświęcić właśnie tej grupie jednostek, spróbować opisać ewentualne przyczyny braku ekwiwalencji w ich przypadku.

Po pierwsze, język polski i ukraiński należą do tej samej słowiańskiej rodziny językowej, ale, równocześnie reprezentują różne jej grupy – wschodnio- i zachodniosłowiańską (stąd rozbieżności gramatyczne). Po drugie, kwestia Biblii jest wspólna dla obu języków, istnieją jednak pewne różnice. Źródło jest to samo, ale jego treść przekazywano w inny sposób. Tekst księgi tłumaczono bowiem z różnych języków. W przypadku przekładu polskiego największy wpływ miała tradycja katolicka, szczególnie zaś tłumaczenia staropolskie, dokonywane z podstawy łacińskiej *Wulgaty*. W procesie tym bardzo ważna rola przypadła Biblii z końca XVI wieku w przekładzie ks. Jakuba Wujka, której pełne wydanie z roku 1599 na blisko cztery wieki stało się podstawowym tekstem Pisma Świętego dla katolików w Polsce. Tak długi okres obowiązywania tego przekładu w roli tekstu podstawowego i liturgicznego przyczynił się do powstania swoistych cech polskiego stylu biblijnego, w którym ważne miejsce zajmują stałe związki wyrazowe w typie frazeologizmów. Wiele tego rodzaju biblizmów stanowią łacińskie kalki składniowe przemienione w drodze literalnych tłumaczeń z *Wulgaty*.

Ukraińska ścieżka tłumaczeniowa była bardziej zawiła z historycznego punktu widzenia, ponieważ pełne tłumaczenie Biblii na język ukraiński powstało dopiero w roku 1903 (było to tłumaczenie Pantelejmona Kulisza, Iwana Puliuja oraz Iwana Neczuja-Lewickiego). Wcześniej, naród ukraiński, z konieczności, wykorzystywał przekład tekstu biblijnego w języku rosyjskim lub staro-cerkiewno-słowiańskim. Stąd wczesne tłumaczenia ukraińskie zawierają wiele cerkiewnosłowianizmów oraz wyrazów z rosyjskim zabarwieniem fonetycznym (moskiewska wymowa cerkiewizmów, którą w XVIII wieku wprowadziła do szkół ukraińskich Katarzyna II). Po trzecie, chociaż Polacy i Ukraińcy są narodami słowiańskimi, o wspólnej wielowiekowej historii (co wpłynęło na kształtowanie wspólnej kultury oraz tradycji), to każdy z nich miał oraz ma swoją ścieżkę rozwoju, odrębną świadomość narodową, własny językowy obraz świata. Wpłynęło to na różnice formalne oraz semantyczne częściowo zbieżnych frazeologizmów biblijnych. Stąd te luki językowe w nieposiadających ekwiwalentów korpusach oraz nowe i nieznanne drugiemu z narodów sposoby obrazowania. Niezależnie od powyższego oba narody mają dużo wspólnego, stąd dość liczna grupa jednostek (95) o pełnej ekwiwalencji.

Z analizy nieposiadającego ekwiwalentów korpusu języka polskiego wynika, iż ze 175 jednostek zaledwie 18% ma znaczenie wtórne, reszta zachowała znaczenie pierwotne (w stosunku do semantyki biblijnej). Znalazły się wśród nich: wyrażenia, zwroty i frazy.

Najliczniejszą grupę tworzą zwroty (72). Są to zarówno frazeologizmy biblijne w znaczeniu pierwotnym, np.: *pokazywać rogi* 'stawać się hardym, krnąbrnym, zuchwałym' (MSB⁹: 156); *spać / zasnąć snem wiecznym* podn. 'umrzeć, nie żyć', 'być pochowanym, pogrzebanym' (MSB: 163, FBJP: 191); *bić się / uderzyć się w piersi* 'uderzać się ręką (zwykle zwiniętą w pięść dłonią) w pierś na znak skruchy lub potwierdzenia prawdziwości słów', 'okazywać skruchę, przyznawać się do winy' (MSB: 137, FBJP: 151), jak i jednostki o znaczeniu wtórnym, np.: *być / stać / postawić kogo na świeczniku* 'być jedną z czołowych postaci w społeczeństwie, zajmować wysokie stanowisko w jakiejś hierarchii', 'wysunąć kogoś na wybitne, zaszczytne stanowisko' (MSB: 180); *chwiać się jak trzcina* przen. 'być niezdecydowanym, wahać się' (MSB: 53); *gorzko płakać / zapłakać* autor. 'doznać bólu, rozpacz' (FBJP: 160).

Drugą pod względem frekwencji grupą są w omawianym korpusie wyrażenia (54). Część z nich wykazuje znaczenie pierwotne, np.: *dziecko / dzieci Boże* przestarz. 'ludzie jako stworzenia Boga, zwłaszcza chrześcijanie' (FBJP: 58, SFJP: 204); *uczta weselna* autor. 'wystawne, uroczyste przyjęcie, zabawa' (FBJP: 138), druga część wyrażen w tym korpusie ma natomiast znaczenie wtórne, np.: *arka przymierza* książk., przen. 'o kimś lub o czymś, co łączy przeszłość z teraźniejszością', 'skarbnica tradycji' (MSB: 43, FBJP: 45, SZAB: 55); *bramy piekielne* autor. 'wejście, początek trudnego doświadczenia' (FBJP: 52) oraz inne.

Frazy w grupie polskich jednostek bez ekwiwalentów stanowią kolejny zbiór (49). Są to głównie przysłowia pochodzenia biblijnego, np.: *Czego oko / oczy nie*

---

⁹ Stosuję skróty źródeł polskich: SZAB – *Słownik zwrotów i aluzji biblijnych*; MSB – *Mały słownik biblizmów języka polskiego*; FBJP – *Frazeologia biblijna w języku polskim*; WSF – *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*; RPSSS – *Rosyjsko-polski słownik skrzydlatych słów*; SFJP – *Słownik frazeologiczny języka polskiego*; NKPP – *Nowa księga przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich*; SJP – *Słownik języka polskiego*.

widzą, tego sercu nie żal 'łatwo znieść stratę, o której się nic nie wie' (MSB: 126, WSF: 322) oraz inne. Większość z nich ma znaczenie pierwotne.

Nieposiadający ekwiwalentów korpus języka ukraińskiego liczy 239 jednostek pochodzenia biblijnego. Z obliczeń wynika, że z nich 20% ma znaczenie wtórne, 80% – pierwotne.

Znaczenie wtórne w tej grupie w większości przypadków mają wyrażenia, np.: *a) агнець Живий / Божий, b) Боже ягня, c) Божа віця* okaz. 'Про людину, що бере на себе чужі провини', iron. 'позначення смирної громади, що немає власної думки, сліпо йде за провідцями' (СБС¹⁰: 259, СБ: 9), czyli 'o człowieku, który bierze na siebie winę innych; ironicznie o społeczeństwie, które nie ma własnego zdania, ślepo idzie za kimś'; *святе сімейство* 'у переносному, іронічному значенні' (СБС: 160), czyli 'w znaczeniu przenośnym, ironicznym'; *доц із сірки та огню* автор. 'лє як з відра', 'злива' (ФБП: 23), czyli 'ulewa' oraz inne, rzadziej pierwotne znaczenie mają zwroty, np.: *a) вигнати із храму, b) вигнання із раю* inгер. 'Звільнити приміщення від тих, хто не гідний бути там', 'означає безповоротну втрату чогось' (ФБП: 16, СБС: 26, СБ: 27), czyli 'bezpownotna utrata czegoś' lub 'wygonić z pomieszczenia tych, którzy nie są godni tam być'; *закривати очі* inгер. 'Навмисне не помічати чого-небудь, не звертати уваги на щось' (СБ: 63), czyli 'specjalnie na coś nie zwracać uwagi'; *приносити жертву богам* жарт. 'щось віджило, архаїчне, смішне' (СБС: 70), czyli 'coś archaicznego, śmiesznego' oraz inne.

Bardzo rzadko w korpusie jednostek nieposiadających ekwiwalencji języka ukraińskiego znaczenie wtórne mają frazy, np.: *a) З Назарета що може бути доброго? b) Хіба може бути з Назарету що добре?* 'коли хочуть сказати, що від цієї людини nie можна czekać нічого хорошего' (СБС: 178, ФБП: 60), czyli 'kiedy chce się podkreślić, że po tym człowieku nie ma co oczekiwać niczego dobrego' oraz inne.

Analizując korpusy bez ekwiwalentów, warto zwrócić uwagę na minimalnie wspólną pod względem słownictwa oraz obrazów leksykę. Chodzi m.in. o słowa: *niebo, ziemia, serce, dusza, Salomon, raj, sąd, ścieżka, świat, droga* oraz inne. Są to pojęcia stricte biblijne. Pojawia się sporo frazeologizmów biblijnych z tymi komponentami, które są używane w drugim z porównywanych języków, których nie notują słowniki, np.: *буць в сіóдмym niebie* – *Бути на сьомому небі*; *агнець Живий / Божий* – *baranek boży*; *віщій / вищій / Святий Дух* – *Duch Świąty* i szereg innych. Uważam, że przyczyną podobnego stanu rzeczy są różnice kulturowe, odmienne potrzeby oraz upodobania językowe, różne językowe obrazy świata. Dlatego każdy z narodów używa pewnych frazeologizmów chętniej, co skutkuje różnicami w notowaniu jednostek przez słowniki tematyczne. Źródło jest przecieж to samo – tekst biblijny, różnice dotyczą tylko przekładów. Z tego wynikają rozbieżności na tle semantycznym lub formalnym, lecz brak ekwiwalencji, kształtuje się, moim zdaniem, na poziomie częstotliwości używania oraz „polubienia” przez użytkowników języka

¹⁰ Stosuję skróty źródeł ukraińskich: ФБП – *Фразаеологізми біблійного походження*; СБС – *Спочатку було слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові*; СБ – *Слово Благовісті: Словник-довідник фразем біблійного походження* (korzystałam z elektronicznej wersji słownika); 1КВУЛМ – *1000 крилатих виразів української літературної мови*; СУМ – *Словник української мови, Академічний тлумачний словник (1970–1980)*; ЭСБФ – *Энциклопедический словарь библейских фразеологизмов*; АСФБ – *Аксиологический словарь фразеологизмов-библейских*.

takich czy innych biblizmów. Takie informacje odzwierciedlają słowniki frazeologizmów pochodzenia biblijnego.

Zadaniem badacza w pracy o charakterze kontrastywnym jest przeprowadzenie analizy źródła po obydwu stronach, utworzenie korpusów jednostek wedle ekwiwalencji oraz wyodrębnienie grupy jednostek rozbieżnych z punktu widzenia gramatyki i semantyki. Na przykładzie moich badań widać wyraźnie, że chociaż język ukraiński i polski należą do języków słowiańskich, posługujące się nimi narody są sobie bliskie, a kraje przez nie zamieszkiwane sąsiadują ze sobą, to grupy biblizmów nieposiadających ekwiwalentów są stosunkowo liczne, to zaś świadczy, po części, o indywidualnym rozwoju każdego z języków w badanym przez mnie obszarze. Warto na niektórych przykładach pokazać te różnice.

Zacznę od korpusu polskiego. W tej grupie znalazł poświadczenie bardzo ciekawego frazeologizmu biblijnego, charakterystycznego tylko dla języka polskiego, mianowicie *arka przymierza*. Oznacza on: książk., przen. 'o kimś lub o czymś, co łączy przeszłość z terażniejszością'; 'skarbnica tradycji'. Ten biblizm opisuje w swoim artykule Stanisław Koziara¹¹. Badacz pokazuje, jak znaczenie semantyczne tego biblizmu zmienia się „od 'skrzyni' do 'skarbnicy' tradycji”.

Warto również zwrócić uwagę także na inne frazeologizmy:

- Wyrażenie *hiobowa/e wieść/ci* 'wiadomość zła, tragiczna, przerażająca, 'o nieszczęściu' (MSB: 83, SZAB: 142). Jednostka ta również została odnotowana tylko w źródłach polskich, ponieważ nie jest ona cytatem z Biblii.
- Fraza *Kur zapiał* 'rodzaj przekleństwa, wyrażającego zdziwienie' (FBJP: 243, WSF: 201)¹². Tego typu jednostki frazeologiczne mają w sobie dużo ekspresji, a każdy naród przekazuje ją za pomocą wybranych słów.
- Biblizm *mieć olej w głowie* również ma swoją ciekawą obrazowość, właściwą dla języka polskiego. Jednostka ta oznacza: 'być rozumnym, mądrym' (MSB: 129).
- Zwrot *mieć miedziane / wytarte czoło* – frazeologizm biblijny, oznacza: książk. 'być bezczelnym, cynicznym, bez ambicji, honoru, wstydu, skrupułów' (MSB: 58, FBJP: 99)¹³.
- Wyrażenie *palec Boży / opatrności* oznacza: podn. 'zjawisko poczytywane za omen, znak interwencji sił nadprzyrodzonych', 'kara boska' (MSB: 134, FBJP: 113, SZAB: 206)¹⁴.
- *Uwolnić Barabasa!* – biblizm, który nie ma ekwiwalencji po stronie ukraińskich źródeł leksykograficznych, oznacza: 'ułaskawić winnego, skazać na jego miejsce niewinnego', 'zafałszować sprawiedliwość, karząc i krzywdząc człowieka niewinnego zamiast właściwego przestępcy' (SZAB: 62).
- Fraza *W górę serca!* oznacza: 'Odwagi!' (MSB: 164). Jednostka przekazuje ekspresję narodu.

¹¹ S. Koziara, *Od skrzyni do skarbnicy tradycji. Uwagi o biblizmie arka przymierza*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica” II, 2004, red. L. Bednarczuk, E. Stachurski, T. Szymański, s. 181–189.

¹² Zob. S. Koziara, *Frazeologia biblijna...*, s. 243–245.

¹³ Zob. S. Koziara, *Mieć miedziane / wytarte czoło – pochodzenie i losy frazeologizmu na tle pokrewnych konstrukcji w języku polskim*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica” VIII, 2013, s. 176–183.

¹⁴ Zob. S. Koziara, *Frazeologia biblijna...*, s. 113–115.

W korpusie ukraińskim znalazły się nie mniej interesujące biblizmy, które nie znalazły słownikowego potwierdzenia w polszczyźnie.

Jedną z takich jednostek jest: *відціжувати комара*, co oznacza: 'zbędne dbanie o drobiazgi i niezapominanie o najważniejszym' (ukr. 'зайві клопоти про дрібниці, забули про головне') (ФБП: 18).

W tej samej grupie należy umieścić także biblizm: (*писати*) *вогненні слова*, który oznacza: 'uprzedzać o nieszczęściu' (ukr. 'попереджати про нещастя, віщувати щось недобре') (ФБП: 15, СБС: 137).

Ciekawym frazeologizmem w rozpatrywanej grupie jest również: *Гог і Магог; Ѓор і Марор*, który oznacza: 'kiedy mówi się o czymś niezrozumiałym, ale niebezpiecznym' (ukr. 'коли говорять про щось не дуже зрозуміле, але моторошне, загрозливе, небезпечне') (ФБП: 22, СБС: 134).

Wyrażenie *Йов / Іов праведний / многостраждальний / багатостраждальний* oznacza: 'o człowieku, który dużo cierpiał' (ukr. інгер. 'Про людину, яка зазнала багато страждань') (СБС: 102, ФБП: 31, СБ: 71).

Z kolei frazeologizm *Йосип Прекрасний* oznacza: 'mówi się o nie tylko ładnej osobie, ale również o spotliwej' (ukr. 'вживається на означення не лише красивої, а й цнотливої людини') (СБС: 47, ФБП: 58).

Frazeologizm pochodzenia biblijnego *написати великими буквами* oznacza: 'o czymś bardzo ważnym, co wymaga dużo uwagi' (ukr. інгер. 'про щось дуже важливе, значуще, що вимагає особливої уваги') (СБ: 93).

Ukraiński biblizm *перетворення / перетворити Савла на / в Павла* oznacza: 'o nagłej zmianie poglądów oraz przekonań' (ukr. оказ. 'про різку зміну переконань, поглядів, ідей') (ФБП: 47, СБС: 181, СБ: 108).

Podobnie sytuuje się frazeologizm biblijny *приносити жертви Молохові* oznacza: 'symbol okrucieństwa' (ukr. 'символ жорстокої, неблаганної сили, яка потребує людських жертв') (ФБП: 40).

Charakterystyczny dla języka ukraińskiego jest także biblizm *Самсон і Даліла* przен. 'Samson – olbrzym, ale zraniony; Dalila – podstępna kobieta' (ukr. перен. порівн. 'Самсон – велетень, але зраниений, полонений й згублений; Даліла – підступна жінка') (СБС: 88).

Każdy frazeologizm pochodzenia biblijnego, który znalazł się w korpusie konstrukcji nieposiadających ekwiwalentów, odzwierciedla właściwości konkretnego języka, przekazuje sposób myślenia jego użytkowników, pojmowania takich czy innych sytuacji. Nie można powiedzieć, że wszystkie z tych jednostek mają indywidualny i niepowtarzalny charakter, ponieważ wiele spośród nich posiada odpowiedniki w drugim języku, ale badane źródła tematyczne akurat ich nie notują. Prawie każdy frazeologizm, nawet jeżeli ma w żywym porównywanym języku ekwiwalent, to mimo wszystko zawsze będzie mieć własne zabarwienie ekspresywne, własne uzupełnienie semantyczne lub strukturalne. To potwierdza fakt, że mając dość dużo wspólnego pod względem historycznym i kulturowym, dwa pokrewne języki słowiańskie od dawna próbują zachować swój styl i podkreślić swą indywidualność, co widać na przykładzie frazeologizmów pochodzenia biblijnego.

Liczną grupę stanowią biblizmy, które są indywidualizmami pojawiającymi się w każdym z analizowanych języków (175 jednostek w przypadku języka polskiego

oraz 239 jednostek w języku ukraińskim). Dane te wskazują, że tekst Biblii i jej przekład na określone języki podlega swoistej „inkulturacji”, w którym to procesie udział mają czynniki właściwe dla określonego języka oraz duchowej kultury danego narodu. Podjęte przeze mnie badania nad biblijnym dziedzictwem języka polskiego i ukraińskiego w pełni te podobieństwa oraz indywidualności potwierdziły.

Moje dotychczasowe prace porównawcze skoncentrowane na polskiej i ukraińskiej frazeologii pochodzenia biblijnego nie wyczerpują całego kręgu zadań badawczych, jakie stwarza wybrana podstawa materiałowa. Sądzę, że podjęte przeze mnie badania mogą przynieść korzyści dwojakiego rodzaju. Z jednej strony – mogą stanowić bazę źródłową ukazującą zasoby oraz rodzaje biblizmów frazeologicznych dwóch sąsiadujących ze sobą języków. Z drugiej strony – zebrany i poddany analizie filologicznej materiał może posłużyć do dalszych, bardziej szczegółowych badań nad tego rodzaju polsko-ukraińskimi korpusami, postrzeganymi jako część szerszego zasobu utrwalonych jednostek obydwu języków.

Literatura

- Chlebda W., *Elementy frazematyki. Wprowadzenie do frazeologii nadawcy*, wyd. II uzupełnione, Leksem, Łask 2003.
- Chlebda W., Mokijenko W.M., Szuleżkova S.G., *Rosyjsko-polski słownik skrzydlatych słów*, Leksem, Łask 2003.
- Dziamska-Lenart G., *Frazeologizmy biblijne w nowych słownikach frazeologicznych języka polskiego*, [w:] *Język religijny dawniej i dziś III, Materiały z konferencji, Poznań, 24–26 kwietnia 2006*, red. ks. P. Bortkiewicz, S. Mikołajczak, M. Rybka, Poznańskie Studia Polonistyczne, Poznań 2007, s. 205–213.
- Godyń J., *Od Adama i Ewy zaczynać. Mały słownik biblizmów języka polskiego*, wyd. 1, Spółka Wydawniczo-Księgarska, Kraków–Warszawa 1995.
- Godyń J., *Od Adama i Ewy zaczynać. Mały słownik biblizmów języka polskiego*, wyd. 2 popr., uzup. i rozsz.: Oficyna Wydawnicza Rytm, Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego, Kraków–Warszawa 2006.
- Kłosińska A., Sobol E., Stankiewicz A., *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*, Warszawa 2005.
- Komornicka M., *Słownik zwrotów i aluzji biblijnych*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 1994.
- Koziara S., Borowik M., *Ukraińska i polska frazeologia pochodzenia biblijnego. Stan opracowań leksykograficznych*, «Науковий вісник Чернівецького університету». Випуск 678: *Романо-слов'янський дискурс. Збірник наукових праць*, Видівничий дім «Родовід», Чернівці 2013, c. 11–14.
- Koziara S., *Frazeologia biblijna w języku polskim*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Kraków 2001.
- Koziara S., *Mieć miedziane / wytarte czoło – pochodzenie i losy frazeologizmu na tle pokrewnych konstrukcji w języku polskim*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica” VIII, 2013, s. 176–183.
- Koziara S., *Od skrzyni do skarbnicy tradycji. Uwagi o bibliźmie arka przymierza*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica” II, 2004, red. L. Bednarczuk, E. Stachurski, T. Szymański, s. 181–189.
- Krauss H., *Skrzydlate słowa biblijne. Słownik zwrotów biblijnych*, przekład i oprac. P. Pachciarek, Instytut Wydawniczy „Pax”, Warszawa 2001.
- Nowa księga przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich*, W oparciu o dzieło Samuela Adalberga oprac. zespół red. pod kier. J. Krzyżanowskiego, t. I–III; *Wstęp, bibliografia*.

Słownik wyrazów staropolskich, gwarowych i obcych, indeks haseł pomocniczych, t. IV, oprac. S. Świrko przy współudziale D. Świerczyńskiej i S. Świrko, Państwowy Instytut Wydawniczy Warszawa 1969–1978.

Skorupka S., *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. I–II, Państwowe Wydawnictwo Wiedza Powszechna Warszawa 1976–1978.

Słownik języka polskiego PWN, <http://sjp.pwn.pl>

Walter H., Komorowska E., Krzanowska A. i zespół, *Deutsch-polnisches Wörterbuch biblischer Phraseologismen mit historisch-etymologischen Kommentaren. Niemiecko-polski słownik frazeologii biblijnej z komentarzem historyczno-etymologicznym*, volumina.pl Daniel Krzanowski, Szczecin–Greifswald 2010.

Байрамова Л.К., Бойчук В.А., *Аксиологический словарь фразеологизмов-библейзов на русском, украинском, белорусском, болгарском, польском, чешском, английском, немецком, французском языках*, Центр инновационных технологий, Казань 2012.

Дубровина К.Н., *Энциклопедический словарь библейских фразеологизмов*, Флинта: Наука, Москва 2010.

Коваль А.П., Коптілов В.В., *1000 крилатих виразів української літературної мови (Афоризми, літературні цитати і образні вислови)*, Видавництво «Наукова думка», Київ 1964.

Коваль А.П., Коптілов В.В., *Крилаті вислови в українській літературній мові. Афоризми, літературні цитати, образні вислови*, 2-е вид., перероб. і доп., Вища школа, Київ 1975.

Коваль А. П., *Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові*, Либідь, Київ 2001.

Колоїз Ж.В., Бакум З.П., *Слово Благовісті: словник-довідник фразем біблійного походження*, Видавництво «І.В.І.», Кривий Ріг 2002.

Лепта библейской мудрости. Краткий русско-словацко-немецкий словарь крылатых слов Д. Балаковой, Х. Вальтера и В.М. Мокиенко, Moritz-Arndt-Universität Greifswald, Ружомберок–Грайфсвальд–Санкт-Петербург 2012.

Скаб М.В., *Фразеологізми з релігійним компонентом в українських словниках, [у:] Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті: теорія, практика, типологія. Ларисі Григорівні Скрипник, відповідальний ред. І.С. Гнатюк*, Інститут української мови НАН України, Київ 2011, с. 107–114.

Словник української мови. В 11-ти томах, Київ 1970–1980.

Фразеологізми біблійного походження: короткий словник-довідник, укладачі: Л.П. Будівська, З.С. Сікорська, Луганськ 2007.

Próba opisu kontrastycznego frazeologizmów pochodzenia biblijnego języka polskiego i ukraińskiego z korpusu jednostek nieposiadających ekwiwalentów formalnych i semantycznych

Streszczenie

Artykuł jest próbą kontrastycznego opisu frazeologizmów pochodzenia biblijnego w języku polskim i ukraińskim. Podstawę materiałową stanowią opracowania o różnym charakterze – opracowania tak leksykograficzne jak i filologiczne. Pozwoliło to na przedstawienie oraz analizę korpusu jednostek biblijnych nieposiadających ekwiwalentów formalnych i semantycznych w obu językach.

Słowa kluczowe: frazeologia biblijna, frazeologizm pochodzenia biblijnego, frazeologizm biblijny, biblizm, metoda kontrastyczna

An attempt at a contrastive description of phraseological phrases of biblical origin in Polish and Ukrainian from a corpus of units that do not have formal and semantic equivalents

Abstract

The article is an attempt of a contrastive description of phraseology of biblical origin in Polish and Ukrainian. The material base consists of studies of various types – both lexicographic and philological studies. This allowed for the presentation and analysis of a corpus of biblical units that do not have formal and semantic equivalents in both languages.

Keywords: biblical phraseology, phraseology of biblical origin, biblical phraseology, biblicalism, contrastive method

Попытка контрастивного описания фразеологизмов библейского происхождения в польском и украинском языках из корпуса единиц, не имеющих формальных и смысловых эквивалентов

Резюме

Статья представляет собой попытку контрастивного описания фразеологизмов библейского происхождения в польском и украинском языках. Материальную базу составляют исследования различного типа – лексикографического и филологического. Это позволило показать состояние лексикографических ресурсов исследуемой группы фразеологизмов в обоих языках.

Ключевые слова: библейская фразеология, фразеологизм библейского происхождения, библейский фразеологизм, библеизм, контрастивный метод

Marina Borowik, dr
ORCID: 0009-0007-4741-4656
Instytut Neofilologii
Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
e-mail: marina.borowik@up.krakow.pl

Marina Borowik, PhD
Institute of Modern Languages
University of the National Education Commission, Krakow